

Razvrgnuće bakarskoga municipija s osvrtom na Škrljevo

Sara Vukušić

Grad Bakar Marija Terezija proglasila je slobodnom lukom i 1779. "slobodnim kraljevskim gradom". Uspostavljena je municipalna samouprava. Uz Bakar je u sastavu bakarskoga municipija bio i njegov kotar, koji su činila sljedeća mjesta: Sv. Kuzam (Vitoševo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica sa Šmrikom, Hreljin (Donji), Bakarac, Praputnjak (Donji), Krasica (Donja), Draga (Gornja i Donja), Kostrena Sv. Barbara, Kostrena Sv. Lucija, Trsat i Vežica sa Sušakom. Municipij je trajao s prekidima oko sto godina. Prekida je bilo četiri: odlukom Josipa II., dolaskom Francuza, zatim od riječke vlasti te za vrijeme apsolutizma. Čitavo su vrijeme glavnu riječ u upravi vodili bakarski patriciji. Nezadovoljstvo seoskih općina, ponajviše zbog neracionalna gospodarenja grada Bakra, ali i tretiranja njih kao kmetskih, dovelo je 1874. do razvrgnuća municipija. Gradska je uprava svedena na Bakar i susjedna sela Sv. Kuzam (Vitoševo) i Škrljevo Donje. Dotadašnji su dijelovi municipija postali samostalne općine: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena Sv. Lucija, Kostrena Sv. Barbara, Trsat (sa Sušakom). Članak daje i kraći osvrt na tadašnju općinu Škrljevo u vrijeme razvrgnuća bakarskoga municipija, a posebno se izlaže odnos sa susjednom općinom Kukuljanovo u pogledu crkvenih pitanja.

Uvod

Možda će netko istraživanje tema u povijesnoj znanosti isključivo lokalna značenja smatrati pretjeranim zatvaranjem u jedan mikrokozmos osuđen na uske društvene okvire bez uspostavljanja ikakvih relacija prema svjetskoj povijesti. Takav stav smatram neopravdanim. Slijedimo tragove koje su prošli naraštaji ostavili za sobom budućim naraštajima i koristimo se jednim od objektivnijih alata današnjice – (povijesnom) znanostu. Spominjući ceste koje su izgrađene kako bi spojile Bakar, odnosno Primorje sa zaleđem i daljim prostorima, Karolinu i tzv. Lujzinsku cestu, ne dotičemo se samo trgovine, gospodarstva, privrede, uprave i dr., već još jednom potvrđujemo opstojnost primorskoga čovjeka u povijesti. Možemo ga zamisliti kako korača čvrstim korakom po kršu i probija se kroz buru, tako čestu na ovim prostorima. Vjerujem da je ta slika zapravo kolektivna, u sjećanju svakoga Primorca ovih prostora. Sagnimo se i umočimo prst u more Bakarskoga zaljeva i spojiti ćemo se s vjekovima sukoba i suradnje Jadrana i Sredozemlja:

Mediteranski svijet – medievalni i ranonovovjekovni *umbilicus mundi* – iznjedrio je osebujne *mentalitete* u koje se uklopio i onaj pogled na svijet hrvatskoga primorskoga čovjeka koji se obično naziva *mediteranskim mentalitetima*. Hrvatski mediteranski "mentaliteti" kompleksna su i slojevita kategorija – geografska, povijesna, gospodarska i etnokulturna... Njihovo je uobličavanje rezultat ne samo prostornog prebivanja, života uz

prometne putove za Sredozemlje i povezanost s njime, ne samo rezultat političkih zbivanja, ratova, zarobljavanja, doticaja, sukoba i prožimanja raznih svjetova i kultura, već pojedinačnog ili grupnog otkrivanja "drugoga" i drugačijega, čija se demonizirana slika nije uvijek poklapala sa stvarnim prilikama.¹

Predmunicipalno doba

Godine 1754. Marija Terezija osniva u Beču Dvorsko trgovinsko vijeće. Pod njegovu je nadležnost stavljeno čitavo Primorje i upravlja od Trsta do Karlobaga, a pod njega je potpao i Bakar, koji je sa svojim kotarom i Vinodolom izdvojen iz teritorija Kraljevine Hrvatske, čime postaju dio Austrijskoga primorja, što se nije svidjelo hrvatskim staležima. Hrvatski su ga staleži zatražili natrag, a Marija Terezija udovoljila je njihovoj želji te se dva desetljeća kasnije primorski kraj opet smatrao dijelom Hrvatske.² Ti isti staleži, prema A. Račkome, "nose novac preko granice zemlje, a narod pada sve više na prosjački štap"³. Rački naglašava kako se ipak treba prisjetiti da nije bilo toga zasjedanja Hrvatskoga sabora u razdoblju od 1750. do 1760. koje se nije bavilo gradnjom i popravcima primorskih putova, odnosno koje se nije bavilo jednim od glavnih pitanja – kako ojačati promet?!⁴

Namjera je Marije Terezije osnivanjem Dvorskoga trgovinskoga vijeća bila materijalno unaprijediti primorski kraj, ali i izvući iz toga za sebe ekonomsku i privrednu dobit.⁵ Naime zbog ratova se s Osmanlijama pokušavalo tijekom trgovine skrenuti s istoka na zapad te razviti trgovinu i promet dalje od opasnosti. Nadležstvo je Dvorskoga trgovinskoga vijeća nad Primorjem ukinuto 1776., a pomorski su krajevi dobili novu organizaciju.

Grad Rijeka anektiran je Hrvatskoj kao i bakarsko područje, koje se nalazi s desne strane Karolinske ceste, na putu iz Karlovca prema Rijeci, a mjesta koja se nalaze s lijeve

---

¹ Bertoša, M., *Izazovi povijesnog zanata: Lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2002., str. 44.

² Marochino, I., *Grad Bakar kroz vjekove*, Gradski muzej, Bakar, 1982., str. 99 i Rački, A., *Bakarski municipij*, Vjesnik Staleškog društva katoličkih svećenika Narodne Republike Hrvatske, god. 3, br. 1/2, Zagreb, 1956., str. 61.

³ Rački, A., nav. dj., str. 61.

⁴ Na i. mj.

⁵ Caričin sin, Josip II., podnio joj je izvješće o stanju primorskoga kraja kako ga je on zapazio na jednome od svojih putovanja: "O Karlobagu kaže, da na svijetu ima jedva koje mjesto, koje ima toliko prosjaka, koliko ih je u tom gradiću. Za Senj kaže, da daje sliku propalog grada; za Kraljevicu, da ima lijepu, ali zapuštenu luku; za Rijeku, da ima tek nešto malo trgovaca. Dalje veli, da se na Karolinskoj cesti zapaža tek nešto malo prometa." Rački, A., nav. dj., str. 61.

strane Karolinske ceste (Bakar, Bakarac i Kraljevica) priključena su Vojnoj granici. Od potonjih će se dijelova sastaviti nova županija – Severinska.⁶

Posebnim je reskriptom carica 1777. izmijenila svoju povelju iz 1776. te su Bakar, Bakarac i Kraljevica priključeni Hrvatskoj. Tim je činom Marije Terezije prestalo funkcionirati Austrijsko primorje.⁷

Bakarski municipij

Poveljom je Marije Terezije od 13. svibnja 1778.⁸ Bakar proglašen slobodnom lukom⁹, s teritorijem od Trsata do Kraljevice, a proglašenje Bakra "slobodnim kraljevskim gradom"¹⁰ potkrepljuje povelja od 23. travnja 1779.¹¹, tiskana u raspravi dr. Račkoga *Fiume gegenüber von Croatien*, objavljenoj 1869., gdje se potvrđuju odobrene koncesije.¹² U nekim se spisima neutemeljeno tvrdi da tom poveljom grad Bakar nije uzdignut na razinu grada, nego samo općine. Međutim osvjedočeno je kako je u povelji Marije Terezije od 23. travnja 1779. napisano "civitem", odnosno da je Bakar bio uzdignut na razinu grada.¹³ Prema dosadašnjim se istraživanjima pretpostavlja da su srednjovjekovne zidine i kule Bakra porušene 1778., kada je grad dobio status slobodne luke, tako da se nova izgradnja po tadašnjim državnim propisima mogla proširiti na njegova podgrađa i čitav obalni pojas.¹⁴

---

⁶ DAR, JU 17, Bakar, XV.–XVIII. st., Razne diplome i isprave (samo prijepis i ovjereni prijepis), kom. 6, kut. 1, prijepis 5; Službene odredbe u kojima se navodi da su Bakar, Bakarac i Kraljevica pridruženi Severinskoj županiji.

⁷ Rački, A., nav. dj., str. 62.

⁸ Prema prijepisu br. 5 (DAR, JU 17, Bakar, XV.–XVIII. st., Razne diplome i isprave, kut. 1) navodi se datum 13. svibnja, kao i u većini ostale literature, međutim može se pronaći i datum 12. svibnja. Nažalost, ta povelja od 13. svibnja 1778. nije sačuvana. Marochino, I., nav. dj., str. 100.

⁹ Sva roba koja je dolazila u Bakar istovarivala se bez naplate carine, a naplaćivala se tek pri otpremi u unutrašnjost.

¹⁰ Slobodan grad jer je bio izuzet od jurisdikcije vlastele, odnosno slobodan je od plaćanja poreza i drugih tereta feudalnomu gospodaru, a kraljevski jer se smatra krunskim dobrom i plaćao je porez vladaru, a ne županiji te imao financijsku samostalnost u raspolaganju nekim porezima, daćama i nametima ubiranima od stanovnika (npr. vinotočje) i trgovine. Marochino, I., nav. dj., str. 104.

¹¹ Izvod iz povelje koji ukazuje na motive zbog kojih je grad Bakar proglašen slobodnim kraljevskim gradom: "Uvjerismo se, koliku korist donosi dobro uređena trgovina; uvjerismo se, da od nje ima korist ne samo čitava zemlja, već i pojedini građani. Trgovina se nalazi u vrlo uskim granicama. U najnovije vrijeme, kad su primorske luke i Primorje, koje se prije nazivalo austrijskim, zajedno s gradom i bakarskom lukom, opet vraćeni materi zemlji, uvjereni smo, da će zemlja imati osobite koristi. Za neko vrijeme obogatit će se mnoga mjesta naše kraljevine, jer će k nama ulaziti strani novac, a naš ostati u državi. Tako će svatko od naših podanika moći lakše i udobnije živjeti, obrt će se unaprijediti, novim će životom početi živjeti pokrajine, koje su bile na rubu propasti. Znajući, kako su mnogi gradovi, koji su dobro trgovački uređeni, promicali trgovinu naše države, odlučili smo da takve gradove podignemo i ojačamo." Rački, A., nav. dj., str. 62–63.

¹² Kobler, G., *Povijest Rijeke*, knj. 3, Preluk, Opatija, 1997., str. 410–411.

¹³ *Zapisnik zajedničke sjednice zastupnika občina, koje su sačinjavale municipij grada i kotara bakarskoga, održavane dne 30. rujna i 1. listopada 1874. u Bakru, Kraljevica, 1874.*, str. 6.

¹⁴ Milić, B., *Bakar: drevni grad na valovima stoljeća*, Grad Bakar, Bakar, 2003., str. 20.

Prilikom posljednjega spomenutoga proglašenja Bakru je dodijeljen vlastiti gradski grb i autonomija – municipalna samouprava. Marija Terezija dala mu je te povlastice kako bi ga nagradila za to što je "iskazivao odanost našim veličanstvima, priznavajući mu one korisne i nama drage usluge, kojima se grad u mnogim prilikama iskazao, kako se i unaprijed od njega nadamo"¹⁵. Carica je željela podići kvalitetu i kvantitetu u trgovini i prometu Primorja, ponajviše u Bakru i Rijeci, pa piše u povelji: "tu je postojala cvatuća i jaka trgovina, koju moramo svakako uspostaviti".¹⁶

Formiran je dakle bakarski municipij¹⁷, a pripadao mu je grad Bakar s kotarom u čiji sastav ulaze: Sv. Kuzam (čiji se drugi naziv Vitoševo u literaturi odvaja kao zasebno selo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica sa Šmrikom, Hreljin (Donji), Bakarac, Praputnjak (Donji), Krasica (Donja), Draga (Gornja i Donja), Kostrena Sv. Barbara, Kostrena Sv. Lucija, Trsat i Vežica sa Sušakom.¹⁸ Svim se tim općinama upravljalo iz grada Bakra.¹⁹

Počeci "bakarske pravice"

Jedno je od najvažnijih političkih prava slobodnoga kraljevskoga grada bila mogućnost slanja poslanika u Hrvatski sabor. U one od kojih je netko mogao biti izabran za poslanika, a bio je u vlasti grada, spadali su načelnik grada²⁰, satnik, glava uprave, određeni broj senatora, starješina. Oni su birani doživotno. Ostali su se službenici grada birali na tri godine. Na taj se način stvarala neka vrsta gradske aristokracije, koja je upravljala gradom. Stvorile su se interesne grupe, koje su više brinule za svoje osobne interese nego za one grada kojim bi trebali rukovoditi (upravljati). Bakrom se trebalo upravljati po uzoru na grad Rijeku.²¹ Prema tome u Bakru se mogu izdvojiti sljedeća nadležstva:

1. Gradsko poglavarstvo²²

---

¹⁵ Rački, A., nav. dj., str. 59.

¹⁶ Na i. mj.

¹⁷ Više o bakarskome municipiju v. u: Rački, A., *Prilozi k povijesti grada Sušaka*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1991. (pretisak iz 1789.), str. 182–192.

¹⁸ Vinko Antić navodi nešto drukčije mjesta: "Bakar, Kraljevica, Hreljin, Bakarac, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Draga, Kostrena Sv. Barbara, Kostrena Sv. Lucija i Trsat." Antić, V., *Općina Rijeka – Rijeka, Trsat/Sušak, Kastav, Grobnik, Bakar, Hreljin, Kraljevica: povijest naselja od postanka do 1980. godine: teze*, Povijesno društvo, Rijeka, 1982., str. 36.

¹⁹ Rački, A., *Bakarski municipij*, str. 59.

²⁰ V. zakletvu za gradskoga načelnika iz vremena Franje Josipa u: *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Bakra obzirom na ustanove zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih općinah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Bakar, 1883., str. 22–23.

²¹ Prema povelji: "communitas Buccarana ad exemplum urbis Fluminensis est gubernada". Rački, A., nav. dj., str. 64.

²² Ako je tko želio što razriješiti u upravnim, sudskim i gospodarskim poslovima, prvu je zamolbu upućivao upravo gradskom poglavarstvu.

2. Kapita(na)lno vijeće²³
3. Kapita(na)lni²⁴ sudbeni stol²⁵

U gradskoj su općini bili ovi službenici: kapitalni sudac, komunitativni sudac, sudbeni prisjednik, tajnik, javni bilježnik, blagajnik, liječnik, kancelist, dohodarnik, nadglednik i ranarnik²⁶. Grad je imao i šest stražara na čelu s desetnikom. Postojali su još i glasnik općine, pobirač gradskih daća te upravitelji tunolova.²⁷ Bakar je očito poslušao naredbe Marije Terezije iz njezine povelje:

"Radi toga naređujemo:

1. da se statuti grada Rijeke protegnu na nutarnju upravu grada i njegovog trgovačkog okružja;
2. da se stvori u svrhu uprave grada veliko i malo vijeće iz obitelji vijećnika ili patricija."²⁸

Kapita(na)lno vijeće (*maius consilium*)²⁹ sastojalo se od 50 patricija, na čelu s dva suca rektora.³⁰ Postojalo je i Malo vijeće (*minus consilium*), koje je rješavalo poslove manje vrijednosti (prizivni sud koji sudi znamenitim građanima, koji nisu bili podložni običnome sudu), dok je Veliko vijeće upravljalo municipalnom imovinom, biralo patricije, dijelilo zavičajno pravo, vršilo *ius patronatus*³¹.

Sjednice vijeća održavale su se u velikoj dvorani municipalne palače, a za trajanja sjednica, koje nisu bile otvorene za javnost, pred vratima dvorane stražari počasna straža.³² U Statutu iz 1881., koji je iz postmunicipalnoga doba, pod paragrafom 11 piše da su sjednice otvorene javnosti osim ako predsjednik ili četvrtina prisutnih ne zatraži i ne proglasi

---

²³ Vijeće sastavljeno od patricija. Njime je predsjedao civilni kapetan, koji je bio ujedno gubernator Primorja sa sjedištem u Rijeci.

²⁴ U literaturi (Rački, A., nav. dj., str. 64) koristi se naziv i Kapitalno i Kapitanalno.

²⁵ Članovi su toga nadležstva također patriciji, kojima se upućivala zamolba druge razine u građanskim i upravnim, a prva zamolba ili zamolba prve razine u kaznenim poslovima.

²⁶ Ranarnik je kirurg.

²⁷ Rački, A., nav. dj., str. 64.

²⁸ Isto, str. 63.

²⁹ Pečat toga vijeća ima natpis: "sigillum capitaneatus liberae marittimae urbis Buccari." Isto, str. 65.

³⁰ Mandat im je trajao godinu dana. Radno im je vrijeme bilo srijedom, petkom i subotom od 9 sati ujutro pa nadalje. Služili su se pečatom s natpisom: "sigillum iudicum et rectorum urbis marittimae Buccarenensis". U vrijeme zasjedanja Vijeća i pri javnim svečanostima suci rektori nose kratak dvosjekli mač s pozlaćenim balčakom, surku od tamnomodra sukna u formi fraka sa zlatnim gumbima, prsluk od žute svile, hlače od baršuna i bijele čarape do koljena. Na lijevoj su strani imali trouglasti šešir s perjanicom i otvorene cipele na kojima se nalazio poveći zlatni zaponac. (Na i. mj.)

³¹ Vijeće je imalo pravo patronata nad župnom crkvom u Bakru (i nad trsatskom crkvom) te je u crkvi imalo posebna počasna prava. Kada Vijeće dolazi u crkvu prigodom kakve svečanosti, župnik je dužan dočekati ga na vratima crkve s čitavim klerom te povesti u svetište. U crkvi su postojala posebna mjesta za vijećnike, klupe pokrivene baršunom. Postojali su još i protokoli dočekivanja i uvođenja u svetište civilnoga kapetana, patricija i dr. (Na i. mj.)

³² Isto, str. 64.

drukčije.³³ Međutim Statut grada Bakra, koji je trebao biti sastavljen po uzoru na Riječki statut u vrijeme postojanja municipija, kao takav nikada nije bio sastavljen.³⁴ Je li Statut iz 1881., sedam godina nakon razvrnuća bakarskoga municipija, bio rezultat uočavanja onoga što ne valja i što je trebalo promijeniti, odnosno je li Statut bio učenje grada Bakra na vlastitim pogreškama?!

Slika 1. Magistrat

Godine 1564. spominje se tzv. gospodska kuća Zrinskih s prostranim vrtovima. Kada je ta palača nakon pogubljenja Zrinskih i Frankopana postala središte komorske i uskoro municipalne uprave – Magistrat, izgradnja novoga grada na obali bila je u punome zamahu.³⁵ Gradska je općina nosila naslov "magnifica communità della libera regia marittima città di Buccari" i "magnifica communitas liberae regiae marittimae urbis Buccarensis".³⁶

Vijećnik je mogao računati na mogućnost da postane dio ugarskoga plemstva. To nalazimo u povelji Marije Terezije: "privoljujemo i potvrđujemo sastav malog i velikog vijeća iz obitelji vijećnika ili patricija. Da se postigne čast i odlikovanje tog patricijskog i političkog

---

³³ *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Bakra obzirom na ustanove zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u Hrvatskoj i Slavoniji*, str. 4.

³⁴ Marochino, I., nav. dj., str. 102.

³⁵ Milić, B., nav. dj., str. 18.

³⁶ Rački, A., nav. dj., str. 64.

tijela, ostaju na snazi oni zakoni, koji vrijede za postignuće ugarskog plemstva".³⁷ Time je carica stvorila stalež bakarskih gradskih plemića³⁸, po uzoru na Rijeku. Smatram kako je sve to uvelike pridonijelo promjenama karaktera lokalnoga stanovništva bakarskoga zaleđa. Stanovnici su Bakra i njegove okolice bili u doticaju s austrijskim, mađarskim i talijanskim utjecajem. Naredbe su primali od austrijske suverenke, težili izvrsnosti kako bi ih se uočilo kao potencijalne pripadnike ugarskoga plemstva, a službeni je jezik municipija bio talijanski! Tek će 1848., umjesto talijanskoga, u javni život Bakra biti uveden hrvatski jezik³⁹, kojim će se prvi put govoriti na kotarskoj skupštini 26. travnja 1848.⁴⁰

Neka baci kamen onaj koji nije zgriješio

U jednome od starih zapisnika municipija piše o imenovanju patricija: "non possono nominarsi patrizii, se non quelle persone le quali sono distinte per loro qualità personali e giavoli nell interesse di questo magnifico publico, preferendo a quest' onorifica carica li figli dei padri riconosciuti di pari qualità agli estranei."⁴¹ Da bi osoba (muška) bila imenovana za patricija, prvi uvjet koji je trebala ispuniti jest "čisti značaj i neokaljano poštenje, zatim rad u korist gradske općine". Svatko s takvim kvalitetama zadovoljavao je kriterije i mogao je uputiti zamolbu za imenovanje počasnim naslovom patricija. Jednom dobiven naslov prelazio je s oca na zakonite potomke.⁴² Prema toj su formulaciji to onda mogle biti i kćeri. Međutim sinovi su ti koji dalje, i u slučaju ženidbe, nose očevo prezime, dok se kćeri daju udajom u tuđu kuću i preuzimaju prezime muža. Ženine su vrijednosti bile čast i radišnost, ali njezine vrijednosti nisu mogle parirati onima muškaraca. Budući da nisu obnašale državnu službu, naslov patricija nije mogao biti prenesen na kćer.

Nakon izbora izabranome je građaninu izdana posebna povelja (*diploma patricialis*), a novopostali je patricij polagao Statutom propisanu prisegu. U vrijeme cara Franje Josipa zakletva je za gradske činovnike izgledala ovako:

---

³⁷ Isto, str. 65.

³⁸ Tu su čast mogle doći one osobe koje su imale u vlasništvu posjed unutar samoga municipija, ali i one osobe koje su se iskazale u radu za dobrobit grada. Na i. mj.

³⁹ Antić, V., nav. dj., str. 37.

⁴⁰ Bakarski su rodoljubi pozvali sav narod u Primorju i Dalmaciji da ih slijedi u vraćanju materinjega, hrvatskoga jezika. Bakrani su pobijedili, ali im je ta pobjeda uskoro ostavila gorak okus u ustima, budući da su na čelo bakarske uprave ponovno bili zasjeli slabići koji su dopustili talijanštini da opet ovlada. Uslijedilo je drugo svrgavanje talijanštine. Hirc, D., *Hrvatsko primorje: slike, opisi i putopisi*, Rijeka, 1996., str. 144.

⁴¹ Za patricije su se osobe mogle nominirati samo ako su bile ugledne po svojoj osobnoj kvaliteti, ako su ih zanimali interesi toga krasna puka, a preferirajući takvu čast, među strancima s istim cijenjenim vrijednostima, prepoznavani su sinovi svojih očeva kao nasljednici istih vrlina, pa onda i naslova.

⁴² Rački, A., nav. dj., str. 65.

Ja _____ zaklinjem se svemogućim Bogom, te zadajem vjeru svoju i obećajem poštenjem svojim, da ću Njegovu cesarskomu i kraljevskomu apoštolskomu Veličanstvu, prejasnomu vladaru i gospodaru Franji Josipu Prvomu cesaru austrijskomu, kralju českomu i apoštolskomu kralju ugarskomu hrvatskomu, slavonskomu i dalmatinskomu, te iza Njega Previšnjega sljedećim iz roda i krvi Njegove nasljednikom neuzkolebivo vjeran i poslušan biti, te pošto sam za gradskoga _____ imenovan, to se zaklinjem, da ću u službi svojoj dužnosti svoje savjestno izpunjavati, pritom uvijek ne samo boljak službe Njegova cesarskoga i kraljevskoga apoštolskoga Veličanstva države i zemlje, kao što i občine, koje sam činovnik, pred očima imati, nego i svaku štetu i pogibelj odvracati, da ću državnomu i zemaljskomu ustavu vjeran, te zakonu, kao i meni od meni pretpostavljenih dolazećim nalogom voljno poslušan biti, povjerene mi poslove po najboljem svojem znanju savjestno i temeljito obavljati, te uredovnu tajnu vjerno čuvati. "Tako mi Bog pomogao."⁴³

Među patricijima je bilo mnogo stranaca, odnosno došljaka. Prema A. Račkom, imenovanjima u status patricija strance se htjelo potaknuti na angažiranje za dobrobit grada. Josip II. u jednome od svojih izvješća, u kojemu izlaže carici Mariji Tereziji kako je loše stanje primorskoga kraja u pogledu trgovine i prometa, predlaže da se u Primorju nasele grčki, njemački i židovski trgovci vješti trgovanju, kako bi naučili tadašnje lokalno stanovništvo pravilnu vođenju trgovine i stjecanju profita.⁴⁴

Kada se i u riječko-bakarskome zaleđu zatalasa "more"

Do 1848. očituje se gospodarski napredak riječko-bakarskoga zaleđa. Ulaskom Rijeke u sastav hrvatskih zemalja taj se napredak zaustavlja. Uz političke, gospodarske i ostale poteškoće bile su tu i prirodne nepogode⁴⁵, zbog kojih su seljaci u više navrata ostajali bez sredstava za život, što se očitovalo u razvoju emigracije, posebice u prekomorske zemlje.

Mađari u 18. st. započinju tražiti najekonomičniji put koji bi ih odveo do mora te im tako otvorio putove prema svjetskim tržištima. Jadransko more bilo je Mađarima pred nosom i pogodno za ostvarenje njihovih želja. Rijeka kao luka također se uklopila u njihove planove za ostvarivanje interesa vezanih uz trgovinu. Zbog toga planski pridobivaju dio vladajuće

---

⁴³ *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Bakra obzirom na ustanove zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u Hrvatskoj i Slavoniji*, str. 23–24.

⁴⁴ Rački, A., nav. dj., str. 61.

⁴⁵ Primjerice peronospora (bolest vinove loze) ili zakon koji je zabranjivao eksploataciju šumskih površina.

strukture grada Rijeke, a tim se razlozima može opravdati i njihovo zanimanje za zbivanja u riječko-bakarskome zaleđu.

Zahvaljujući hrvatskome banu Josipu Jelačiću, 1848.⁴⁶ ukinuto je kmetstvo. Ono je za sobom povuklo brojna pitanja i probleme⁴⁷, zbog čega je došlo do seljačkih buna. Seljaštvo se buni u istočnome dijelu riječkoga zaleđa, povrh Bakra, te u primorskim mjestima: Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga i Čavljanica⁴⁸. Nepovoljne sudske presude povećavaju nezadovoljstvo pobunjenih seljaka.⁴⁹

Zaoštrena situacija u vrijeme sloma Bachova apsolutizma nepovoljan je element pri uvođenju ustavnih i drugih sloboda. Seljaci su dobili slobodu i brojčano ih je mnogo te postaju važan politički čimbenik. Istovremeno se odvija politička borba Narodne stranke i mađarona (unionista). I jedni i drugi pokušavaju seljake pridobiti za sebe. Narodnjaci su isuviše realni na svoju štetu te zbog nemogućnosti realizacije i ne daju povoljna obećanja koja bi na njihovu stranu privukla više seljaka. S druge strane mađaroni se, imajući u vidu samo svoje interese, ne libe iskorištavanja te daju nerealna obećanja. Seljaci u tim njihovim obećanjima vide rješenja svojih problema.⁵⁰ Smatraju da će nevolje prestati kada Primorje potpadne pod Budimpeštu. Sabor je donio odluku koja glasi: "grad Rijeka sa svojim kotarom i ostalim primorjem cjelovit [je] dio Hrvatske" te kao takav "ne može stupiti sa kraljevinom Ugarskom u kakav poseban državno-pravni odnošaj".⁵¹ Istodobno patricijat potiče pridruženje Rijeke izravno Ugarskoj⁵², a time i njezina, odnosno bakarskoga zaleđa. Dolazi do napada na sve one koji su pružali otpor podvrgavanju Rijeke, tj. Primorja, Ugarskoj. Kako bi se pokazala naklonost mađaronima, izvjesuju se mađarske zastave, zlostavljaju se protivnici mađarske politike te se lokalno stanovništvo deklarira kao mađarsko. Narodnoj stranci seljaci zamjeraju povećane poreze, emigraciju, financijske uredbe i dr. Svaki je pokušaj suzbijanja buna ostao bezuspješan. Nezadovoljstvo se seljaka stišava u trenutku zadovoljenja mađarskih potreba, a

---

⁴⁶ Više o glasovitoj 1848. izvan Rijeke, ponajprije u bakarskoj okolini, v. u: Rački, A., *Prilozi k povijesti grada Sušaka*, str. 189–194 i Polić, M., *Mađaronski izgredi u Rijeci i bakarskome zaleđu uoči Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine*, Bakarski zbornik, br. 9, Bakar, 2003., str. 7–35.

⁴⁷ To su bili problemi poput primjerice podjele zemlje, nastavka plaćanja u novcu i naturi itd.

⁴⁸ Polić, M., *Prethodni izvještaj o mogućnostima prikaza nemira u riječko-bakarskom zaleđu 60-ih godina XIX. stoljeća*, Rijeka, god. 7, sv. 1/2, 2002., str. 101–102.

⁴⁹ Na i. mj.

⁵⁰ Isto, str. 102.

⁵¹ Polić, M., *Mađaronski izgredi u Rijeci i bakarskome zaleđu uoči Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine*, str. 14.

⁵² Na i. mj.

to je sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., tj. kada je Rijeka⁵³ podvlašćena Budimpešti. Riječko je zaleđe ostalo u sastavu Banske Hrvatske.⁵⁴

Hamletovski sindrom bakarskoga municipija – biti ili ne biti, pitanje je sad

Reforme su Marije Terezije donijele Bakru 1778. status slobodnoga kraljevskoga grada i mnoge povlastice slobodne luke, no istodobno centralizacijom državne uprave veću ovisnost o Rijeci. Bakar je najprije bio uključen u Austrijsko, a zatim u Ugarsko primorje. U političkim igrama između Beča i Budimpešte, koje su uslijedile nakon toga, tijekom čitava idućega stoljeća Hrvatska će biti i ostati gubitnik, a s njom i svi njezini primorski gradovi, osim Rijeke koja je kao *corpus separatum* u pogledu političke i gospodarske ekspanzije Mađarske doživjela gotovo eksplozivan rast.⁵⁵

Nakon Marije Terezije vlast nasljeđuje njezin sin Josip II., koji je bio poznat po svome reformatorskome djelovanju, koje umnogome nije bilo po volji narodima pod njegovom krunom. Hrvatske su županije ustale protiv njegovih novotarija, na što ih je on jednostavno ukinuo i time spriječio svako njihovo daljnje moguće buntovničko djelovanje. Tim je činom ukinuta i Severinska županija, kojoj je pripadalo Hrvatsko primorje, odnosno Bakar i njegova okolica. Godine 1787. Hrvatsko je primorje preimenovano u Ugarsko primorje, koje je bilo određeno kao posebno političko tijelo podvlašćeno riječkomu guverneru ovisnu o Ugarskome namjesničkome vijeću. Magistratu u Rijeci dospjela je sva jurisdikcija (upravne, sudske i ekonomske naravi) nad Primorjem. Bakar i Novi za manje poslove dobili su sudbenoga prisjednika. Tako je nestalo bakarskoga municipija, ali svega na četiri godine, jer je Leopold II., brat i nasljednik Josipa II., vratio ustav iz 1870. Vraćanjem spomenutoga ustava u Hrvatskome je primorju prestala jurisdikcija riječkoga magistrata, a Hrvatsko primorje

---

⁵³ V. paragraf 66, odnosno "Riječku krpicu": "U smislu priašnjega paragrafa priznavaju se kao k-teritoriu kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije spadajući: 1. Sve ono zemljište koje sada skupa s gradom i kotarom bakarskim spada k-županii riečkoj, s izuzetjem grada i kotara riečkog, koji grad, luka i kotar sačinjavaju posebno s-ugarskom krunom spojeno tielo / : separatum sacra regni coronae adnexum corpus : / i glede kojega kao takova, posebne autonomije i na nju protežućih`se zakonodavnih i upravnih odnošajah uredjenja, imat će se putem odborskih razpravah, izmedju sabora kraljevine ugarske i sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i grada Rieke obće sporazumljenje postići." "Riječka krpica" smatrana je falsifikatom. Naime umjesto ponovno prepisana i prepravljena dokumenta u nj je samo nalijepljen papirić s paragrafom 66., tzv. "Riječka krpica". Klen, D. (gl. ur.), *Povijest Rijeke*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988., str. 215.

⁵⁴ Polić, M., *Prethodni izvještaj o mogućnostima prikaza nemira u riječko-bakarskom zeledu 60-ih godina XIX. stoljeća*, str. 103.

⁵⁵ Milić, B., nav. dj., str. 20.

ponovno biva uređeno prema odredbama terezijanske povelje. Bakarski je municipij opet uspostavljen, a stanovništvo Bakra i okolice dobilo je natrag svoje stare slobodine.⁵⁶

Bečkim mirom Napoleon je dobio područje Hrvatske do Save zajedno s Istrom, Goricom i Kranjskom.⁵⁷ Po drugi put bakarski municipij prestaje postojati. Gradovima upravljaju načelnici. A. Račkom nije poznato koji je načelnik bio bakarski, ali navodi da je riječki bio Pavao Scarpa, a trsatski Ignac Mandel. Moguće je da je jedan od njih bio zadužen i za bakarski kraj. Narod, prilično religiozan, nije volio Francuze⁵⁸ jer su "proveli razne protucrkvene reforme, uveli štovanje uma, abolirali⁵⁹ mnoge blagdane, uveli civilni brak i t. d."⁶⁰ Međutim zbog ratovanja i dugogodišnje vojne okupacije u Primorju je zaustavljen svaki promet, a koji se prije bio dobro razvijao. Jedan je anonimni primorski pjesnik to ovako opjevao, obraćajući se Bogu, nakon odlaska Francuza iz Primorja:

"Ti si otvoril nami more,
Da moremo trgovati
S onim, što nam daju gore
I do mora dopeljati:
Daske, grede, bordunale,
Jarbol, letve i lantine,
Duge, vesla i uglevlje
I potrebno drugo drevlje.
S ovim živu kmeti naši
I palentu skrbe za se."⁶¹

Nakon odlaska Francuza Rijeka nije htjela vratiti bakarskome municipiju Trsat, Sušak, Dragu i Vežicu, koji su za vrijeme francuske okupacije potpali pod grad Rijeku, gdje je bilo sjedište kotara. Zastupnik Rijeke u Hrvatskome saboru kao razlog za nevraćanje tih područja Bakru navodi kako je Bakar predaleko i samo je Rijeka u stanju jamčiti u tim mjestima red i mir, da nije zgodno da riječka luka, tada na ušću Rječine, i riječki lazaret, čija je gradnja bila planirana u Martinšćici, budu pod dvjema različitim jurisdikcijama te kako riječki teritorij

---

⁵⁶ Rački, A., *Bakarski municipij*, str. 66.

⁵⁷ Od toga je teritorija nastala Ilirija, čije je sjedište bilo u Ljubljani.

⁵⁸ Anonimni pjesnik ovako pjeva o Francuzima: "Slipci, tati i lupeži, / Kuga, svita i morija, / Ta franceska sliparija". Rački, A., nav. dj., str. 67.

⁵⁹ Abolicija (lat.) ukidanje je zakona i običaja.

⁶⁰ Rački, A., nav. dj., str. 67.

⁶¹ Isto, str. 67.

treba proširiti kako bi s pojavom novih područja Rijeka mogla ubirati veći dohodak od vinotočja⁶². Napokon su Rijeka i Bakar sklopili sporazum:

1. granice su Sušaka točno povučene;
2. Bakar predaje Sušak na upravu gradu Rijeci, iako njemu teritorijalno pripada;
3. Bakar ustupa Rijeci na uživanje javna zemljišta, a Rijeka preuzima obvezu popravaka javnih putova;
4. Rijeka je trebala plaćati Bakru svake godine određeni novčani iznos za ustupljeno pravo vinotočja, za odštetu urbarijalnih prava, za vojni doprinos i za pravo ribarenja pod kaštelom Sv. Lovre.⁶³

Franjo I. pripojio je 1822. natrag Hrvatsku od jugozapadne strane Kupe i izdao nalog Rijeci da vrati Bakru Sušak, Trsat, Vežicu i Dragu. Sam se car nije htio miješati u sporazum između tih dvaju gradova, pa je Hrvatsko namjesničko vijeće moralo ponoviti nalog gradu Rijeci, jer bi nepridržavanje naloga bilo u suprotnosti s namjerom da se vrati stanje prije dolaska Francuza iz 1809. te bi se dirnulo u teritorij Hrvatske. Nakon dužega pregovaranja 1833., dokad je bakarski municipij bio krnji, Bakru su vraćeni Trsat, Sušak, Vežica i Draga. Time je bakarski municipij ponovno uspostavljen u svome nekadašnjem opsegu i vratio je svoja stara prava.

Razvrgnuće bakarskoga municipija

Gotovo je svakodnevno dolazilo do razmirica između grada Bakra i područnih općina. Na početku se sav taj nesklad dao izdržati, međutim kako je vrijeme prolazilo, razdor je bio sve veći, dok naposljetku svima nije postalo jasno da je zajednički život u municipiju nemoguć. Najveća je pogreška bila ta što su sva pitanja koja se odnose na municipij rješavali samo bakarski patriciji i strana gospoda. Nije im bilo stalo do razvoja Bakra ni municipija uopće.⁶⁴ Mnogi su se samo htjeli prikazivati sa svojim naslovom patricija. Koliko im nije bilo stalo do napretka, vidi se i zbog učestala izostajanja sa sastanaka patricijskoga vijeća. Na greškama se uči te je jedna od bitnih odredbi Statuta iz 1881. paragraf 15, gdje se navodi kako zastupnici ne mogu izostajati sa sjednica bez valjana opravdanja. Sankcija je bila opomena, a

---

⁶² Riječ je o trošarinama na vino.

⁶³ Isto, str. 68.

⁶⁴ Nastao je i danas poznat izraz "urica ti gre ko bakarska pravica", jer se predbacivalo Bakru da misli samo na svoju korist, a zanemaruje onu okolnih mjesta.

nakon što bi bila treći put ponovljena, uslijedila bi novčana kazna⁶⁵, no koliko bogatu čovjeku znači ta kazna koju su mu dali, više reda radi, slični njemu?! Rijetki su pak bili slučajevi da patricijem postane čovjek izvan Bakra, a još je manja mogućnost bila da to postane čovjek iz kojega od područnih sela.⁶⁶ Nitko iz građanstva nije mogao postati patricijem, osim ako se broj od pedeset gradskih vijećnika nije uspjelo popuniti iz staleža patricija.⁶⁷ Nakon 1848. i područne su općine dobile pravo birati polovicu vijećnika, međutim to i dalje nije bilo sasvim u razmjeru s predstavnicima samoga grada Bakra.

Budući da je uvijek ista interesna skupina vladala municipijem i da je se nije moglo izgurati s vlasti, jer su na vlasti bile uvijek iste bakarske obitelji i za patricije su birale svoje ljude, tijekom mnogih se desetljeća u upravi grada Bakra ništa nije moglo promijeniti. Patricijat je usto neracionalno gospodarstvo⁶⁸, ali raspadanje je municipija ubrzao i željeznički spoj Podunavlja s Rijekom 1873. te neisplativo održavanje jedrenjakâ, koji su jednostavno morali ustuknuti pred bržim i jeftinijim brodovima na mehanički pogon.⁶⁹ Kao najteži se udar često navodi godina 1873., kada je Rijeka povezana željeznicom s Mađarskom i time postala najveći lučki i trgovački emporij na istočnoj obali Jadrana. Presudan je događaj za sudbinu grada bila i pojava broda na parni pogon. Kriza je jedrenjakâ potresla cijeli svijet. Bakar je u tim prijelomnim vremenima velikih promjena doživljavao udarce od kojih se nikad nije oporavio. Unatoč višestoljetnoj pomorskoj, lučko-trgovačkoj i brodograđevnoj tradiciji ni njegovi vodeći ljudi očito nisu bili dorasli izazovima novoga vremena. U Bakru je dvije godine kasnije osnovano Hrvatsko parobrodarsko društvo, a 1876. i Bakarska štedionica, no s kratkim učinkom, jer je gradu i njegovoj privredi nedostajalo velikoga kapitala, osobito državnoga i internacionalnoga, za veće trgovačke pothvate te investiranje u gradnju, tj. kupnju sve većih i sve skupljih željeznih brodova. Preostalo poduzetništvo i kapital usmjereni su prema Rijeci i Trstu.⁷⁰

Patriciji su bili indolentni, neambiciozni i apatični. Umjesto redovita sastajanja Kapitalno se vijeće se sastajalo jedva tri do četiri puta godišnje, pa se baš i nije stiglo pozabaviti glavnim problemima i pitanjima grada i okolice.⁷¹

Sve učestalija neslaganja između Bakra i područnih općina dovela su do ozbiljna razmišljanja kako bi se municipij trebao razvrgnuti, a na njegovu teritoriju stvoriti nove

---

⁶⁵ *Statut slobodnog i kraljevskog grada Bakra obzirom na ustanove zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih općinah u Hrvatskoj i Slavoniji*, str. 4.

⁶⁶ Rački, A., nav. dj., str. 69–70.

⁶⁷ Hirc, D., nav. dj., str. 144.

⁶⁸ Marochino, I., nav. dj., str. 102.

⁶⁹ Isto, str. 106.

⁷⁰ Milić, B., nav. dj., str. 22.

⁷¹ Rački, A., nav. dj., str. 69–70.

općine. Najveći je zagovornik toga bio Marijan Derenčin⁷², dok su njegovu akciju protiv bakarskoga municipija osujećivali biskup Vjenceslav Šoić, župan Bartol Zmajić, načelnik Pavao Batagliarini te župnik Mate Žuvičić. Pitanje je rascjepa odgođeno. Međutim nakon nekoga vremena poteže se isto pitanje, a jedni od vatrenih zagovornika razvrgnuća municipija bili su župnici Sv. Lucije i Sv. Barbare Mance i Burmašević. Potonji je bio u Primorju poznat kao čovjek velike inteligencije.⁷³ Uz glasove navedenih zagovornika razvrgnuća čuo se i glas Marijana Derenčina. Sabor je taj put usvojio prijedlog, a kruna je potvrdila zaključak za njegovo usvajanje. Iz Derenčinova govora⁷⁴ na sjednici Hrvatskoga sabora 15. listopada 1873. saznajemo kako su smutnje započele 1861. ponovnim uspostavljanjem bakarskoga municipija. Te se godine pojedine općine više nisu htjele priključiti municipiju, međutim njihovo je priključenje provedeno, i to silom. Otada vlada nesklad. Derenčin kaže kako je uvjeren da je slobodna općina dobro uređena forma javnoga života te da bez općina državi nema opstanka. Zbog toga sve što smeta općinama treba biti eliminirano. Municipij je prepreka stvaranju samostalnih općina u Primorju i zato ga treba razvrgnuti. Za razvrgnuće postoji još jedan razlog. Neka su sela bila podijeljena tako da je jedna polovica pripadala municipiju, a druga polovica županiji, pa je zbog spornih međa također dolazilo do sukoba. Bakrani su stanovništvo okolnoga područja smatrali kmetovima i tako ih tretirali. A u povelji Marije Terezije izričito se kaže da grad Bakar s općinama, a ne bez njih, dobiva sve privilegije.⁷⁵

Vlada je zadatak da provede razvrgnuće povjerila podžupanu Ivanu Vardijanu.⁷⁶ Međutim razvrgnuće je teško išlo jer je Bakar tražio svu imovinu bivšega municipija samo za sebe.

Nezadovoljstvo je seoskih općina ipak dovelo 1874. do razvrgnuća municipalne zajednice. Gradska je uprava sada bila svedena na grad i susjedna sela Sv. Kuzam (čiji se drugi naziv Vitoševo odvaja u literaturi kao treće selo) i Škrljevo (Donje). Dotadašnji su dijelovi municipija postali samostalne općine: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Draga, Kostrena Sv. Lucija, Kostrena Sv. Barbara, Trsat (sa Sušakom).⁷⁷

---

⁷² Marijan Derenčin (1836.–1908.) bio je pravnik, književnik, kriminalist, političar, narodni poslanik i predstojnik za pravosuđe kod zagrebačke vlade. Kao činovnik riječke županijske oblasti boravio je na Sušaku, dok je kao književnik također ostavio traga iza sebe u vidu pisanja kazališnih komada poput *Ladanjske opozicije*, *Tri braka* i *Primadone*.

⁷³ Pripremao je mlade ljude za kapetanske ispite.

⁷⁴ Svojim je govorom obrazlagao nezadovoljstvo "bakarskom pravicom", odnosno nezadovoljstvo načinom upravljanja bakarskoga patricijata. Antić, V., nav. dj., str. 38.

⁷⁵ Rački, A., nav. dj., str. 71–74.

⁷⁶ Prijedlog je usvojen i izvršeno je 1874. razvrgnuće bakarskoga municipija. Car je potvrdio zaključak Hrvatskoga sabora. Antić, V., nav. dj., str. 38.

⁷⁷ Na i. mj.

Bakar je izgubio niz institucija koje su mu mogle osigurati političku i privrednu samostalnost i daljnji prosperitet. Novom organizacijom Riječko-ličke županije i prijenosom Bakarskoga privrednoga suda u Rijeku poprilično su smanjena njegova samoupravna prava. Tako je odlukom mađarskih vlasti 1878. bakarska luka gotovo izgubila zadnju od svojih vjekovnih carinskih povlastica. Bakarski su zastupnici uzalud ulagali žalbe Hrvatskomu saboru.⁷⁸

Glavna skupština municipija grada i kotara Bakra održana je u dvorani Magistrata u Bakru na dan 16. travnja 1874. pod predsjedništvom velemožna gosp. Ljudevita Otta, namjesnoga civilnoga kapetana grada i kotara Bakra i podžupana slavne Županije riječke. Bili su prisutni Egidis Čepulić⁷⁹, Niko Polić⁸⁰, Dujo Akurti, Anton Bašić, Tomo Blažević, Božo Brozović, Anton Derenčin, Franjo Doričić, Nikola Glavan, Kuzma Kattarinić, Joža Karlović, Anton Kučan, Juraj Mance, Martin Margetić, Franjo Matešić, Anton Paškvan, Petar Perić, Kuzma Perić, Poldo Polić, Gaspar Polić, Martin Pajkurić, Jakov Randić, Pavao Randić, Grga Sišul, Juraj Smokvina, Ivan Soić, Julijo Stiglič, Grka Fućak, Jakov Večerina, Stipan Vičević, Vazmoslav Žuvičić i Augustin Zagar. Tako je okupljenim zastupnicima predsjednik Skupštine, prije samoga otvorenja sjednice i pozdrava prisutnih, kratkim govorom priopćio svoje imenovanje kao namjesnoga civilnoga kašetana, uz izjavu da će mu biti zadaćom po mogućnosti raditi na korist municipija i općina kotara i nada se kako će ga u vršenju njegove zadaće zastupstvo podupirati. Prisutni su mu uzvratili sa "Živio!" i sjednica je bila otvorena. Na dnevnome su redu sjednice bili sljedeći predmeti: (1) odobrenje izbora zastupnika u Dragi i Kostreni Sv. Barbari, (2) odobrenje odredbe za izbor zastupnika u gradu Bakru zbog njihova manjka te (3) što se tiče zastupnika općine Praputnjaka (Praputnik) Oktaviana Kopajtića, da se vidi hoće li ubuduće svoje skupštinske dužnosti zadovoljavati i ne biti više nemaran te da se u slučaju njegove negativne izjave (da će i dalje biti nemaran prema svojim dužnostima) izabere novi zastupnik.⁸¹

Visoka kraljevska zemaljska vlada Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odredila je da se treba održati zajednička sjednica zastupnikâ općina koje su dosad bile u sastavu bakarskoga municipija, a slijedom zakona od 24. travnja 1874. od istoga se municipija moraju odcijepiti i

---

⁷⁸ Milić, B., nav. dj., str. 22.

⁷⁹ Bio je upravitelj Magistrata i bilježnik Skupštine.

⁸⁰ Bio je predsjednik municipalnoga upravljajućega odbora.

⁸¹ DAR, JU 17, Gradsko kotarsko poglavarstvo Bakar, 1874. godina, po spisu broj 1963/74, kut. 21.

pripojiti Riječkoj županiji te će, kad to bude ostvareno, biti rasprava o diobi zajedničke imovine.⁸²

U novostvorenim su općinama izvršeni izbori pomoću kojih su formirani općinski odbori. Općine su time dobile zakonita zastupstva, koja su u njihovo ime mogla donositi zakonski punovažne odluke. Ivan Vardijan sazvaio je sjednicu na kojoj je svaka općina mogla biti zastupana s dva zastupnika 30. rujna 1874. (i prema potrebi sljedećih dana⁸³) u Gradskoj vijećnici u Bakru.⁸⁴

Zastupnici su za grad Bakar bili Mato Srića⁸⁵ i Rimljan Rumboldt. Oni su ujedno bili i zastupnici za Sv. Kuzam (Vitoševo) i Škrljevo Donje, jer je bakarska gradska uprava sada bila svedena na njih i na Bakar.⁸⁶ Dnevni je red sjednice bio sljedeći:

1. Popis ukupnoga imetka negdašnjega bakarskoga municipija jer pri odcijepljenju svaka općina sa sobom uzima pripadajući joj dio imovine.
2. Urediti pravovaljanu nagodbu glede razdiobe imovine.
3. U slučaju nepridržavanja nagodbe svaka općina ima pravo ukazati na njezino nepoštivanje i time povredu svoje imovine.⁸⁷

Imetak se dijelio na aktivni, dugove, terete, upravu, blagajnu pologa, račune i glede patronata župe na Trsatu. Pod aktivni je imetak spadalo pravo vinotočja u cijelom dotadašnjem opsegu municipija grada i kotara Bakra⁸⁸, pravo ribarenja tunolova u Bakru, Bakarcu i Kraljevici, pravo pobiranja desetine tunolova u Sršćici i Martinšćici⁸⁹, pravo ribarenja kod Sv. Lovrenca na Sušaku, pravo mlinarenja u gradu Bakru, pristojbe za "polog liesa" na zemljištu u Sušaku⁹⁰ i najam marvinskoga trga u Sv. Kuzmu⁹¹. Aktivne su glavnice bile od školske zaklade, uboške zaklade,⁹² rasteretnih obveznica za ukinute urbarijalne daće nekadašnje gospoštije Bakar, uglavničene rente od rasteretnih obveznica⁹³ te svota u primorskoj štedionici od kamata

---

⁸² *Zapisnik zajedničke sjednice zastupnika općina, koje su sačinjavale municipij grada i kotara bakarskoga, održavane dne 30. rujna i 1. listopada 1874. u Bakru*, str. 3.

⁸³ Održavanje sjednice proteglo se i na idući dan, 1. listopada 1874.

⁸⁴ Isto, str. 3.

⁸⁵ Bio je gradski načelnik.

⁸⁶ Ostali su zastupnici bili: a) za Kraljevicu Niko Polić i Stjepan Tomac, b) za Bakarac Petar Pravdica i Franjo Ružić, c) za Dragu Donju i za Dragu Gornju Petar Perić i Bartol Smokvina, d) za Trsat dr. Marijan Derenčin i Franjo Doričić, e) za Kostrenu Sv. Barbaru Josip Karlović i Mate Soić, f) za Kostrenu Sv. Luciju Stjepan Vranić i Juraj Mance, g) za Krasicu Stjepan Mikuličić i Luka Karlović, h) za Praputnjak Martin Miloš i Vinko Kvaternik, i) za Hreljin se zastupnici nisu bili predstavili, tek su došli na čitanje potpisana zapisnika te sjednice 7. listopada 1874. Rafael Miloš i Gašpar Polić. *Zapisnik zajedničke sjednice zastupnika općina...*, str. 4 i 22.

⁸⁷ Isto, str. 5.

⁸⁸ Na i. mj.

⁸⁹ Isto, str. 9.

⁹⁰ Isto, str. 10.

⁹¹ Isto, str. 12.

⁹² Na i. mj.

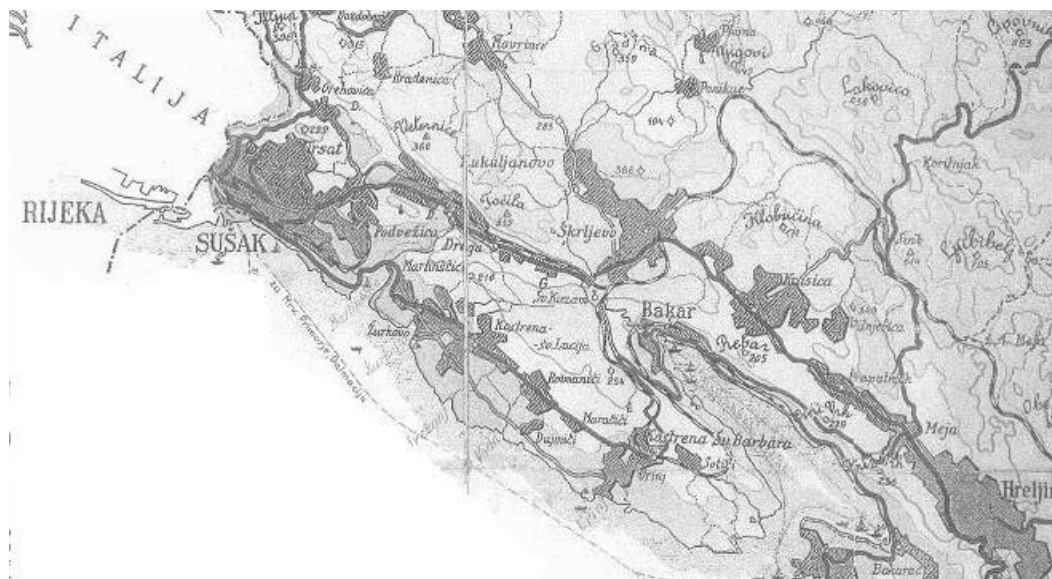
⁹³ Isto, str. 14.

uglavničenih renta⁹⁴. Od nekretnina u imetku nekadašnjega bakarskoga municipija nalazile su se vijećnica u gradu Bakru s vrtom, mlin i sirotinjska kuća u Bakru, ambari i kuća za tunolov u Bakarcu te ambar za "polog liesa" u Sušaku.⁹⁵ Dugove je trebalo podmiriti školskoj zakladi⁹⁶, uboškoj zakladi, crkvenoj zakladi⁹⁷ i još nekim privatnim osobama⁹⁸.

Općina Škrljevo⁹⁹

Škrljevo je smješteno sjeverozapadno od Bakra, iznad Bakarskoga zaljeva¹⁰⁰, na jednoj i drugoj strani uz cestu Karolinu¹⁰¹. Dragutin Hirc ga pri opisivanju i nabranjanju mjesta bakarske okolice ispušta: "Iznad samoga Bakra bjelucka se seoce Sv. Kuzme, dalje tamo Kukuljanovo, odkuda se redaju Krasica, Viševica sa Gladkovićevim bezdnom, Praputnjak, Meja, a pod tobom razštrkani Hreljin (...)." ¹⁰² Škrljevo se nalazi između Kukuljanova i Krasice.

Slika 2. Bakar i okolica na planinarskoj karti Sušak – Delnice, isječak

⁹⁴ Isto, str. 16.

⁹⁵ Na i. mj.

⁹⁶ Isto, str. 17.

⁹⁷ Isto, str. 18.

⁹⁸ Isto, str. 19.

⁹⁹ Toponim vuče podrijetlo od riječi *škrilja*, vrste plosnata kamena kojim su se pastiri "škriljali" (pastirska igra), a nakon redukcije vokala /i/ dobiven je pridjevski toponim Škrljevo, tj. Škriljevo. Cuculić, B., *Pomorci Škrljeva, Kukuljanova i Sv. Kuzma u 19. stoljeću*, Bakarski zbornik, br. 8, Bakar, 2003., str. 9.

¹⁰⁰ *Srce tvoga potomstva – Sto let crkve va Škrljeven 1898.–1998.*, Župni ured Presvetog srca Isusova Škrljevo, Škrljevo, 1998., str. 18.

¹⁰¹ Mažić, Matija, *Kukuljanovo i Škrljevo na starom kotaru bakarskom: povjestne bilješke*, Tiskara K. Moderčin, Sušak, 1911., str. 16.

¹⁰² Hirc, D., nav. dj., str. 108.

Iznad ceste bilo je Škrljevo Gornje ili kameralno¹⁰³, koje je s Kukuljanovom bilo podvrgnuto upravi Ugarske dvorske komore, dok je s druge strane bilo Škrljevo Donje ili komercijalno¹⁰⁴, koje je godine 1778., kada je carica Marija Terezija ustrojila gradsko-kotarski bakarski municipij, potpalo pod neposrednu političku vlast kraljevskoga i slobodnoga grada Bakra, a unutar granica zabilježenih starim katastrima. Škrljevo je imalo više dijelova: "Velo Škrljevo", "Malo Škrljevo", "Staja", "Placa", "Grad", "Dolci".¹⁰⁵

Crkveni raskol Kukuljanova i Škrljeva – posljedica razvrgnuća bakarskoga municipija?

Demografskim se porastom stanovništva na teritoriju kukuljansko-škrljevske nametnula potreba za osnivanjem posebne župe ili kapelanije, odvojene od one u Bakru. Godine je 1790. na Kukuljanovu osnovana kapelanija, a u funkciju je stupila sljedeće godine. Pod njezinu su jurisdikciju došla mjesta Škrljevo, Zaladruga, Plosna, Ponikve i Škrebutnjak.¹⁰⁶

Godine 1837. Kukuljanovo, Plosna, Ponikve i Škrebutnjak uredili su svoje zajedničko groblje, a nisu im se htjeli pridružiti jedino Škrljevo i Zaladruga, već su nastavili kao i dotada svoje mrtve pokapati u Bakru. Godine 1855. harala je kolera te je grad Bakar tražio da se i Škrljevo, Zaladruga i Ketina pridruže kukuljanskomu groblju zbog zdravstvenih razloga. Nakon razdoblja opiranja to su ipak pristali učiniti.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Kameralizam je smjer merkantilizma, a biti kameralan znači da je razvoj usmjeren na upravu i privredu. Pokušava se više izvoziti, a manje uvoziti te se tako akumulira novac kao samostalan oblik prometne vrijednosti.

¹⁰⁴ Komercijalan je trgovački, odnosi se na trgovinu s gledišta ekonomije, financija, prava itd.

¹⁰⁵ Mažić, M., nav. dj., str. 16–17.

¹⁰⁶ Isto, str. 9.

¹⁰⁷ Isto, str. 11.

Slika 3. Škrljevo 1911. (razglednica)

U zvonik je stare kukuljanske crkve Sv. Franje 1874. udario grom i do polovice ga urušio. Došlo je do dogovora o izgradnji nove crkve. U Zagreb je 27. travnja 1870. upućen dopis Kraljevskoj zemaljskoj vladi za bogoštovlje i nastavu neka izvidi stanje u vezi građenja nove župne crkve i novoga župnoga stana u Kukuljanovu, kao i odstranjenja moguće pogibelji nastale zbog gromom uništena zvonika.¹⁰⁸ Podarhidakon Ivan Soić poslao je tom prilikom biskupu brzojav u kojemu kaže: "Sinoć u osam sati udario grom u crkvu Kukuljanovo. Polovica tornja pala, krov od sanktuarija do kora pao; sve razrovano; oltar popucao, roba i jedno zvono spašeno, Svetootajstvo prenešeno. Dopusnite Svetootajstvo u privatnoj kući sačuvati i župniku tu službovati. Soić." Biskup Venceslav Soić iz Senja šalje odgovor isti dan: "Žalim strahoviti slučaj u Kukuljanovu. Dopušćam Svetootajstvo deržati u pristojnoj privatnoj sobi, gdje župnik nek misi služeći se portatilom."¹⁰⁹ Građevinski ured kraljevskoga kotara moli "slavnu županiju" da stanje izvidi po mogućnosti uz prisutnost političke vlade, odnosno moli da se u tu svrhu odredi jedan "gos:župan:činovnik".¹¹⁰ "Obćinstvu županije riečke na Rieci" dolazi izvješće u kojemu piše kako se rasprava glede gradnje nove župne crkve i stana

¹⁰⁸ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40. (Radi se o prijepisu prijepisa.)

¹⁰⁹ *Sto godina crkve u Kukuljanovu 1897.–1997.*, Župni ured Sv. Franje Asiškoga – Kukuljanovo, Kukuljanovo, 1997., str. 12.

¹¹⁰ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40.

u Kukuljanovu i dalje nalazi u razmatranju. Međutim kako će rasprava¹¹¹ o tome malo potrajati, tadašnji se župnik treba negdje smjestiti, budući da je postojeća župna crkva neprikladna za stanovanje. Upućen je poziv općinstvu županije da istraži je li sporni župni stan u doista tako lošem stanju da župnik u njemu bez prijetnje zdravlju i životu ne može stanovati?! Ako mješovito povjerenstvo to utvrdi, tada će općinstvo županije imati obvezu unajmiti stan¹¹² za stanovanje župnika, dok se ne sagradi novi župni stan i crkva. Napokon, župnik bijaše smješten privremeno u školskoj zgradi, dok se u nekim dokumentima nalazi "u neposrednoj blizini učiona", u kući Grge Maračića, koja je jedina procijenjena kao prikladna.¹¹³

Do krvi prolitja

Moguće je da je već razvrgnuće bakarskoga municipija potaknulo Škrļevčane na osnutak vlastite župe. Već je 1874. stvorena prepreka između Kukuljančana i Škrļevčana jer su tada razdvojeni tako da je Škrļjevo razvrgnućem bakarskoga municipija ostalo uz Sv. Kuzam (Vitoševo) i dalje pod bakarskom gradskom upravom, dok Kukuljanovo nije.

Škrļevčani su počeli zahtijevati da se nova zajednička župna crkva podigne između Kukuljanova i Škrļjeva, na sredini, jer da im je stara crkva bila predaleko te nisu htjeli da se ona popravlja.

---

¹¹¹ U toj su raspravi trebali sudjelovati kotarski sudac, mjesni župnik, zastupnik patronata i zastupništvo župne općine.

¹¹² Određeno je da će troškove unajmljivanja dostojna stana za župnika, kao i sve usputne troškove, snositi patronat i općina. Budući da će ona imati još trošak prilikom gradnje novoga župnoga stana i crkve, općina će preuzeti određeni dio troška.

¹¹³ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis br. 3536/1874.

Pozdrav iz Škr ljeva (Hrvatsko Primorje)

Slika 4. Panorama Škrljeva i škrljevska crkva (razglednica)

Prethodni dogovor i podjela troškova u podizanju nove crkve prestali su vrijediti. Crkveni patron za dotične popravke na porušenoj župnoj crkvi ništa nije mogao pridonijeti, budući da je župna općina te popravke samovoljno izvela.¹¹⁴ Škrljevo je bilo slična mnijenja jer su Kukuljančani "...bez da je to zajednički zaključeno" sa Škrljevcanima "na popravak dali"¹¹⁵ dijelove porušene crkve:

Veslavno žup. Obćinstvo!

(...)

Iz zapisnika toga uviditi će Slavna županija, da je od povjerenstvenih članovah: županijski mjernik i obćina Kukuljanovo mnjenja, da se gromom oštjetjena crkva privremeno popravi, i u njoj obavlja služba božja, dok bude riešeno pitanje o novogradnji crkve i župnog stana.

A ostali članovi i to zastupnik ordinariata, domaći župnik, zastupnik patrona i obćina Škrljevo nisu tog mnjenja, da se oštjetjena crkva privremeno popravi, jer je to trošak suvišan naime:

¹¹⁴ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis 5893/1877.

¹¹⁵ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis br. 1983/1875.

a) Učinit se ima trošak na popravak crkve, koj popravak bio bi samo privremeni, a stajao ne 500 f. – već i 1000 f. –

b) Dok bi se izveo taj popravak, mora se najmiti drugo mjesto, gde će se crkveni obredi kao što je misa, krštjenje itd. obavljati.

c) Ako bude riješeno pitanje da se nova crkva i novi župni stan sagradi, bila bi suvišna dva privremena stroška pod a) i b) već ovi poslednji drže, da se od popravka crkve, koje bi i onako privremeno bilo, a mnogo stajalo, odustane, pa se služba božja ? neka vrši u pronadjenoj u školskoj zgradi sobi, kao po svemu povjerenstvu za najprikladnju pronadjenoj, uz označen neznatan trošak, dok se rieši pitanje o novoj gradnji, jer bude li odlučena novogradnja, suvišan bi bio trošak na popravak sadanje crkve. –

To mnenje djeli i podpisani izaslanik te ga i na uvaženje Vel: žup: Obćinstvu preporuča. –

(...)¹¹⁶

Tadašnji župnik Nikola Pobor podržavao je ideju Škrļjevcana, ali dogovor se nikako nije uspio postići. Među žiteljima susjednih mjesta izbila je velika prepirka i Škrļjevćani se čvrsto odlučiše odcijepiti od kukuljanske župe Sv. Franje. Godine 1896. uspjelo se osigurati zemljište za gradnju¹¹⁷ na prostoru ispod prvih kuća na Kukuljanovu. Međutim Kukuljanćani nisu htjeli pristati na gradnju nove crkve na novome mjestu, nego su zahtijevali da se crkva treba podignuti na mjestu stare crkve. Nikola Pobor šalje Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije izvješće u kojemu, između ostaloga, navodi: "Nek se već jednom mjesto odredi, na komu bi se imala nova crkva zidati, mjesto bud ovo, bud ono, a jer uprav to je kamen smutnje u onoj Kukuljanskoj župi, koje viernici nekoji bi hteli imati crkvu na istom mjestu, gdje stara se crkva nalazi, a drugi na Škrļjevu, deset minuta odaljenu od Kukuljanova, ne preostaje drugo, već da u tom neporazumku pućanstva, koje u tom predmetu nikada se neće ujediniti, sama visoka ta kr. zemaljska Vlada kroz podćinjene organe svojom vlašću odredi mjesto za tu neobhodno nuždnu gradjevinu...", jer "ako se ozbiljno u tom predmetu radilo nebude veoma lasno, da će se doći u Kukuljanovu do krvi prolitja".¹¹⁸ Kraljevska zemaljska vlada, videći da mještani susjednih mjesta spor ne mogu nikako riješiti,

---

¹¹⁶ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis br.2810/1874.

¹¹⁷ "Ako bi se u ostalom župna obćina i sada jošte želila, da se župna crkva i župni dvor sagradi kod 'ljesove drenulje' imat će obćinstvo županije odnosnu razpravu protegnuti i zemljišta, pošto u zapisniku od 13. travnja 1855. g. ništa nije ustanovljeno, tko i uz kakovu cienu bi dotićno zemljište nabaviti imao. U Zagrebu dne 22. siećnja 1872." (iz: DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis 382/1872)

¹¹⁸ DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40, spis br.1821/1875.

određuje da se stara crkva Sv. Franje poruši i da se na istome mjestu sagradi nova crkva. Župnik Pobor, koji je mnogo godina obnašao dužnost kukuljanskoga župnika, a u sporu je bio na strani Škrļjevcana, odlučio je dati ostavku na tu dužnost.¹¹⁹

Zaključak

Predmunicipalno je doba gradu Bakru donijelo kraljevske povlastice, proglašen je slobodnom lukom i slobodnim kraljevskim gradom. Dodijeljeni su mu grb i autonomija, odnosno uspostavljena je municipalna samouprava. O bakarskome je municipiju, prema mojem dosadašnjem istraživanju, najviše pisao Matija Mažić, a najdetaljnije Andrija Rački, dok se u ostaloj literaturi o razdoblju bakarskoga municipija od 1779. do 1874. piše u osnovnim crtama i najviše kronološki. Mnoštvo literature doslovno preuzima dijelove teksta M. Mažića i tako rješava u svojim sadržajima razdoblje bakarskoga municipija ne istražujući dalje. U bakarski su municipij ulazila mjesta: grad Bakar, Sv. Kuzam (Vitoševo), Škrļjevo, Kukuljanovo, Kraljevica, Hreljin, Bakarac, Praputnjak, Krasica, Draga, Kostrena Sv. Barbara, Kostrena Sv. Lucija, Trsat i Vežica sa Sušakom. Čitavo su vrijeme gradom Bakrom i njegovim kotarom upravljali bakarski patriciji. Seoske su općine bile nezadovoljne zbog neracionalna gospodaranja grada Bakra i njegovim nebavljenjem njihovim potrebama, što je dovelo 1874. do razvrgnuća municipalne zajednice. Gradska je uprava sada bila svedena na grad Bakar i susjedna sela Sv. Kuzam (Vitoševo) i Škrļjevo Donje. Dotadašnji dijelovi municipija postali su samostalne općine: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrļjevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena Sv. Lucija, Kostrena Sv. Barbara, Trsat (sa Sušakom). Bakarsko se zaleđe spominje tek pri navođenju njegovih dijelova prilikom postanka i razvrgnuća, a inače tek se nešto malo više spominju općine Kukuljanovo i Škrļjevo u crkvenim pitanjima. Matične knjige rođenih, umrlih i vjenčanih mogu biti jedan od sljedećih koraka u istraživanju bakarskoga kotara u doba municipija.

---

¹¹⁹ *Srce tvoga potomstva...*, str. 12.

Literatura

1. Antić, Vinko, *Općina Rijeka – Rijeka, Trsat/Sušak, Kastav, Grobnik, Bakar, Hreljin, Kraljevica: povijest naselja od postanka do 1980. godine: teze*, Povijesno društvo, Rijeka, 1982.
2. Bertoša, Miroslav, *Izazovi povijesnog zanata: Lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2002.
3. Cuculić, Berislav, *Pomorci Škrljeva, Kukuljanova i Sv. Kuzma u 19. stoljeću*, Bakarski zbornik, br. 8, Bakar, 2003., str. 5–58.
4. Hirc, Dragutin, *Hrvatsko primorje: slike, opisi i putopisi*, Rijeka, 1996.
5. Klen, Danilo (gl. ur.), *Povijest Rijeke*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988.
6. Kobler, Giovanni, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, sv. 2, Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume – Università Popolare di Trieste, Trieste, 1978. (pretisak iz 1896.)
7. Kobler, Giovanni, *Povijest Rijeke*, knj. 3, Preluk, Opatija, 1997.
8. Marochino, Ivo, *Grad Bakar kroz vjekove*, Gradski muzej, Bakar, 1982.
9. Mažić, Matija, *Kukuljanovo i Škrljevo na starom kotaru bakarskom: povjestne bilješke*, Tiskara K. Moderčin, Sušak, 1911.
10. Milić, Bruno, *Bakar: drevni grad na valovima stoljeća*, Grad Bakar, Bakar, 2003.
11. Polić, Maja, *Mađaronski izgredi u Rijeci i bakarskome zaleđu uoči Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine*, Bakarski zbornik, br. 9, Bakar, 2003., str. 7–35.
12. Polić, Maja, *Prethodni izvještaj o mogućnostima prikaza nemira u riječko-bakarskom zeleđu 60-ih godina XIX. stoljeća*, Rijeka, god. 7, sv. 1/2, 2002., str. 101–103.
13. Rački, Andrija, *Bakarski municipij*, Vjesnik Staleškog društva katoličkih svećenika Narodne Republike Hrvatske, god. 3, br. 1/2, Zagreb, 1956., str. 57–74.
14. Rački, Andrija, *Prilozi k povijesti grada Sušaka*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1991. (pretisak iz 1789.)
15. Tondini, Venceslav, *Lovna baština Kukuljanova i Škrljeva*, Lovačko društvo Kamenjarka – Grad Bakar, Kukuljanovo – Škrljevo, 2003.
16. Vukušić, Sara, *I. Škrljevo – Škrljevske kartuline*, Hrvatski kolekcionar, br. 50, Rijeka, 2005., str. 8–12.
17. *Srce tvoga potomstva – Sto let crkve va Škrljeven 1898.–1998.*, Župni ured Presvetog srca Isusova Škrljevo, Škrljevo, 1998.
18. *Sto godina crkve u Kukuljanovu 1897.–1997.*, Župni ured Sv. Franje Asiškoga – Kukuljanovo, Kukuljanovo, 1997.

19. *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Bakra obzirom na ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Bakar, 1883.
20. *Zapisnik zajedničke sjednice zastupnika obćina, koje su sačinjavale municipij grada i kotara bakarskoga, obdržavane dne 30. rujna i 1. listopada 1874. u Bakru*, Kraljevica, 1874.
21. Izvorna arhivska građa (DAR):
- a) DAR, JU 17, Bakar, XV.–XVIII. st., Razne diplome i isprave (samo prijepis i ovjerovljeni prijepis), kom. 6, kut. 1, prijepis 5
  - b) DAR, JU 49, Kukuljanovo – izgradnja župne crkve i župnog stana, 1870.–1911., kut. 40
  - c) DAR, JU 17, Gradsko kotarsko poglavarstvo Bakar, 1874. godina, po spisu broj 1963/74, kut. 21

Sara Vukušić: The dissolution of the Bakar municipium with a reflecti on Škrljevo (summary)

By imperial decree of Mary Therese in 1779 Bakar was proclaimed a free king's town with a free port and a municipal self-governance. The Bakar municipium was comprised of the city of Bakar, Bakar's kotar and the following places: St. Kuzam (Vitosevo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica with Šmrika, Hreljin (Donji), Bakarac, Praputnjak (Donji), Krasica (Donji), Draga (Gornja and Donja), Kostrena St. Barbara, Kostrena St. Lucija, Trsat and Vežica with Sušak. The municipium lasted for a hundred years but it had four interruptions: with the decision of Joseph II, with the coming of the French, by the Rijeka authority, and in the time of absolutism. For the entire time the government was dominated by Bakar's nobility. Inadequate management of the city of Bakar and poor treatment of villages led to the discontent of the village communities, which caused the dissolution of the municipium in 1874. The former municipium was reduced to Bakar proper and the neighboring villages of St. Kuzam (Vitoševo) and Lower Škrljevo, with the remaining parts forming separate municipalities – Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena St. Lucija, Kostrena St. Barbara, Trsat (including Sušak). This article also provides a brief overview of Škrljevo municipality at the time, placing emphasis on it's relations with the neighbouring Kukuljanovo municipality regarding ecclesiastical issues.

Sara Vukušić: Die Auflösung des Bakar-Munizipiums mit einem Rückblick auf die Stadt Škrljevo (Zusammenfassung)

Maria Theresia erklärte die Stadt Bakar zu einem Freihafen und im Jahre 1779 auch zu einer königlichen Freistadt. Es wurde die munizipale Selbstverwaltung gegründet. Neben Bakar gehörte zum Bakar-Munizipium auch sein Bezirk, welchen folgende Orte bildeten: Sv. Kuzam (Vitoševo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica mit Šmirka, Donji Hreljin, Bakarac, Donji Praputnjak, Donja Krasica, Gornja und Donja Draga, Kostrena Sv.Barbara, Kostrena Sv. Lucija, Trsat und Vežica mit Sušak. Das Munizipium dauerte mit Unterbrechungen etwa 100 Jahre lang. Es gab vier Unterbrechungen: mit dem Beschluss Josephs II., mit dem Eintreffen

der Franzosen, mit dem Beschluss der Gewalt der Stadt Rijeka und während der Zeit des Absolutismus. Das Wort in der Verwaltung hatten die ganze Zeit die Patrizier aus Bakar. Die Unzufriedenheit der Dorfgemeinden, vor allem wegen dem irrationellen Walten der Stadt Bakar, aber auch weil man sie als Leibeigene behandelte, führte zur Auflösung des Munizipiums. Der Stadtverwaltung gehörten Bakar und benachbarte Dörfer Sv. Kuzam (Vitoševo) und Škrljevo Donje an. Bisherige Teile des Munizipiums wurden zu selbstständigen Gemeinden: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena Sv. Lucija, Kostrena Sv. Barbara. Trsat (mit Sušak). Es gibt auch einen Rückblick auf die damalige Gemeinde Škrljevo in der Zeit der Auflösung des Munizipiums, und vor allem versucht man die Beziehung mit der benachbarten Gemeinde Kukuljanovo zu erläutern, bezüglich der kirchlichen Fragen.

Sara Vukušić: Abolizione del municipio della città di Bakar (Buccari) con lo sguardo su Škrljevo (riassunto)

La città di Bakar (Buccari) fu proclamata porto libero e "libera città reale" dalla imperatrice Maria Theresa nel 1779. Con questo atto è stato fondato l' autogoverno municipale. Nel municipio di Bakar c' erano anche i posti vicini: S. Kuzam (Vitoševo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica (Porto Re) con Šmrika, Hreljin (Basso), Bakarac, Praputnjak (Basso), Krasica (Bassa), Draga (Bassa e Alta), Kostrena S. Barbara, Kostrena S. Lucia, Trsat e Vežica con Sušak. Il municipio con interruzioni ha durato circa un secolo. Le interruzioni erano quattro: con l' ordinanza di Josip II (Giuseppe II d' Austria), con l' arrivo dei Francesi, con l' ordinanza del governo di Fiume, e durante l' assolutismo. Per tutto il tempo il ruolo principale nel governo del municipio svolgeva l' aristocrazia di Bakar. Lo scontento dei villaggi del municipio, causato dall' irrazionale uso dei fondi municipali e dal trattamento intollerabile dei detti villaggi, ha avuto come conseguenza l' abolizione del municipio nel 1874. Il governo cittadino era limitato alla città di Bakar ed i villaggi vicini di S. Kuzam (Vitoševo) e Basso Škrljevo. I posti che facevano parte dell' abolito municipio sono diventati comuni indipendenti: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena S. Lucia, Kostrena S. Barbara e Trsat (con Sušak). L' articolo dà anche un breve riferimento sul comune di Škrljevo nel tempo dell' abolizione del municipio di Bakar. Specialmente si esamina il rapporto con il vicino comune di Kukuljanovo riguardando le questioni clericali.

Sara Vukušić: L'annulation du municpe de Bakar avec un compte sur Škrljevo (résumé)

La ville de Bakar a été proclamé un port franc par Marie Thérèse et une 'ville royale libre' en 1779. Une autonomie municipale a été établie. A côté de Bakar, la composition du municpe de Bakar comptait aussi les villages de son district : Sv. Kuzam (Vitoševo), Škrljevo, Kukuljanovo, Kraljevica s Šmrikom, Hreljin (Donji), Bakarac, Praputnjak (Donji), Krasica (Donja), Draga (Gornja i Donja), Kostrena Sv. Barbara, Kostrena Sv. Lucija, Trsat , Vežica et Sušak. Le municpe a duré, avec les interruptions, environ 100 ans. Il y eut quatre interruptions : par la Résolution du Joseph II, par l'arrivé des Français et puis par les autorités de Rijeka et pendant l'absolutisme. Pendant ce temps, les personnages principaux dans l'administration étaient les patriciens de Bakar. Le mécontentement des communes rurales principalement à cause de la gestion mal-organisée dans la région de la ville de Bakar mais aussi à cause d'un rapport de servitude imposé par Bakar a résulté de l'annulation du municpe. L'administration de ville est réduite à Bakar et les villages voisins :

Sv. Kuzam (Vitoševo) et Škrljevo Donje. Les parts du municipe devinrent les communes autonomes: Kraljevica, Bakarac, Hreljin, Praputnjak, Krasica, Škrljevo, Kukuljanovo, Draga, Kostrena Sv. Lucija, Kostrena Sv. Barbara, Trsat (et Sušak). L'article donne aussi un compte bref sur la commune de Škrljevo au cours de l'annulation du municipe de Bakar et la relation avec la commune voisine de Kukuljanovo est spécialement distinguée par rapport des problèmes d'église.